

ZAYTUN: BOTANIKASI VA FIZIOLOGIYASI**Alisher Erkinovich Botirov**

Akademik Mahmud Mirzayev nomli bog_dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy tadqiqot instituti doktoranti

Lola Bahromovna Xalmirzayeva

Toshkent davlat agrar universiteti Samarqand filiali –Osimlikshunoslik va meva sabzavotchilik kafedrasida katta oqituvchisi

Xudayor Gayrat ugli Allaberdiev

Toshkent davlat agrar universiteti Samarqand filiali, Agrobiznes va logistika fakulteti bakalavr talabasi

ANNOTATSIYA

Zaytun osimligini mamlakatimizda o'stirishda bugungi kunda bir qancha muammolarga duch kelinmoqda (sovuq urushi, o'sish kuchini pastligi va hokozolar). Zaytun osimligini o'stirishdan oldin uni botanikasi va fiziologiyasi haqida yetarlicha ma'lumotlarga ega bo'lish bu o'simlikni yaxshi o'stirish uchun zamin yaratadi. Shuni hisobga olgan holda ushbu maqolada Zaytun osimligining botanikasi va fiziologiyasi haqida adabiyotlarda berilgan ma'lumotlar asosida tahlillar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: zaytun kelib chiqishi, o'sishi va rivojlanishi, mavjud navlari, tuproq iqlim sharoitlariga bo'lgan talabi.

ABSTRACT

There are a number of problems in the cultivation of the olive plant in our country today (chilling, low growth rate, drought tolerance and etc). Before growing an olive plant, having sufficient knowledge about its botany and physiology lays the groundwork for growing this plant well. Taking this into account, this article analyzes the botany and physiology of the olive plant based on the information given in the literature.

Keywords: origin, growth, and development of olive, available varieties, soil, and climate requirements.

KIRISH

Zaytun (*Olea*) — zaytundoshlar oilasiga kiruvchi oʻsimlik turkumi. Zaytun (*Olea europaea* L.) Oʻrta er dengizi havzasidagi eng muhim mevali daraxtlardan biri hisoblangan oʻzida ramziy maʼnoni ifodalovchi tur hisoblanadi (Loumou va Giourga, 2003). *Olea europaea*, *europaea* kenja turining yovvoyi (*-Olea europaea*ʼning “*europaea*” – kenja turiga va “*sylvestris*”- turkumiga oid) va madaniy zaytun (—*Olea europaea*” ning *-europaea*” – kenja turiga va *-europaea*” – turkumiga oid) larini oʻz ichiga olgan diploid turi ($2n=2x=6$) hisoblanadi (Kumar va boshq., 2011).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Dunyo aholisi tahlili saytining maʼlumotiga koʻra 2023 yilda zaytun moyi yetishtirish boʻyicha top 10 talik mamlakatlarga quyida berilgan davlatlar koʻrsatilgan; Ispaniya (5 965 080 t.), Italiya (2 191 110 t.), Morokko (1 912 238 t.), Turkiya (1 525 000 t.), Gretsiya (1 228 130 t.), Misr (1 080 091 t.), Portugaliya (997 040 t.), Tunis (876 877), Jazoir (868 754 t.) Suriya (844 316 t.) kabilar, shu oʻrinda Oʻzbekiston (117 t.) ham bu roʻyxatni quyi qismidan joy olgan.

Yetishtiradigan asosiy mamlakatlar sifatida esa Ispaniya, Italiya, Gretsiya Portugaliya va boshqa davlatlar kiradi. Gruziya, Qrim, Turkmaniston, Rossiyaning Krasnodar oʻlkasida ham zaytunzorlarni uchratishimiz mumkin. Zaytun daraxti 4-12 m balandlikgacha oʻsadi. Mevasi yetida 80% gacha, magʻzida 30% gacha moy, oqsil, vitamin S va karotin bor. Qurgʻoqchilikka chidamli, 13-18 °C sovuqqa bardosh beradi. 300-400 (1000) yilgacha yashaydi. Unumdor, qumoq va qumloq, ohakli tuproqlarda yaxshi oʻsadi.

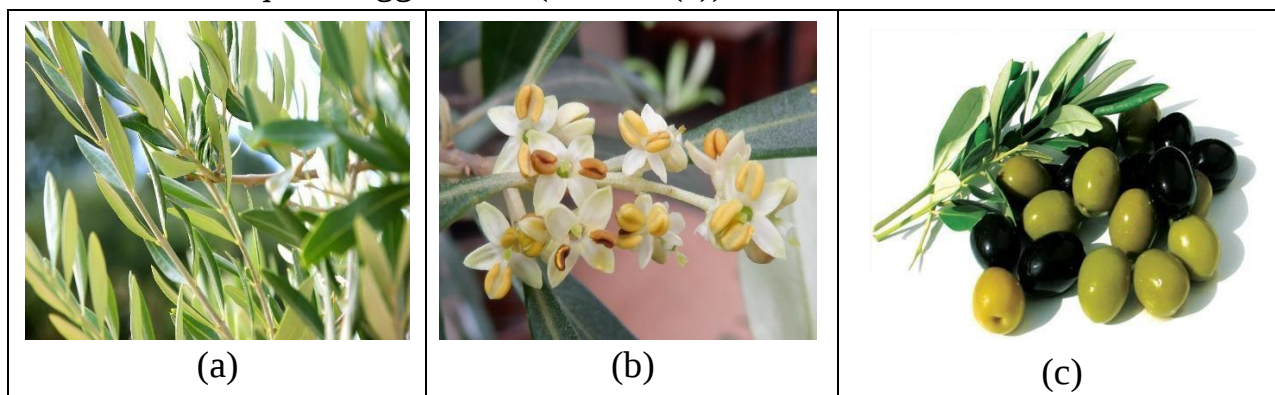
Barglari. Barglari novdada qarama-qarshi joylashib, ustki tomoni kumushsimon yaltirab tursa, orqa tomoni yashil rangda, uzunchoq lansetsimondir. Zaytun bargining rangi och yashil boʻlib. Zaytun daraxti barglari mutloq toʻqilib yalangʻoch boʻlib qolmaydi, qishda ham barglarini saqlab qolgani uchun ekologik toza daraxtlar turiga kiradi (1-rasm. (a)).

Gullari. Ikki jinsli, barg qoʻltigʻida rovaksimon holda boʻlib, bir rovakda 8-42 tagacha gul joylashadi. Gultoji barglari 4 ta, otalıkları 2 ta, onalik tugunchasi bitta, aprel oyining oxiri, may oyi boshlarida, baʼzan mayning oxiri, iyunda gullaydi. Zaytun gullari oqish qaymoq rang boʻlib, shingil shaklida, shingilning hajmi kichikdir (1-rasm. (b)).

Zaytun mevalari. Zaytunning mevasi choʻziq ovalsimon boʻlib, navlariga qarab mevasining vazni har xil boʻladi. Zaytunning navlari, turlari juda koʻp. Ayrim navlari kichik meva hosil qiladi,

ularning vazni kichik boʻlib 240-250 donasi, ayrimlarida 80-90 ta mevasi bir kilogramm boʻladi. Sentabr oylarida mevalari toʻq yashil tusda boʻlsa, oktabr oyi oxirida mevasi qora rangga kiradi (1-rasm. (c)).

Zaytun koʻchatini yetishtirish

Bu oʻsimlik urugʻlaridan, qalamchalaridan, bachkilar va payvandlash yoʻli bilan koʻpaytiriladi. Ekishga ajratilgan mevalarining eti yoki magʻzi qushlarga yediriladi yoki suvga ivitib qoʻyilib, keyin urugʻi ajratib olinadi. qushlar choʻqib tashlab ketgan mevalardan koʻkargan novdalari baquvvat boʻlib oʻsadi. Ildizlari juda koʻp bachki beradi, ularni alohida ajratib koʻchatzorlarga ekiladi. Urugʻlari tuproqqa ekilganda juda kech unib chiqadi. Shuning uchun ularni namli qumlarda ekib koʻkartirib, keyin ekish lozim. Novdalaridan 20-25 sm qalamchalar tayyorlab, ular orqali ham koʻpaytiriladi. Payvand qilish eng yaxshi natija beradi yoki hosilga kirish tezlashadi, bu vaqtda toʻrtinchi yili meva beradi [3, 4].

Qalamchasidan koʻpaytirish

Ushbu usulnin bir necha turi boʻlib, ular quyidagicha:

- a) uzun ortiqcha shoxlar yoki keraksiz novdalardan;
- b) koʻchatlar ildizli boʻlganda;
- v) kichkina novda holatida;
- g) payvandlash orqali koʻpaytirish.

Bundan tashqari yashilqalamchalaridan koʻpaytirish mumkin (yaʼni, yangi kesilgan, qurib qolmagan boʻlishi lozim). Zaytun koʻchatini urugʻidan yetishtirish Barglari yaxshi turgan koʻchat novdalaridan oʻstirilgan koʻp novdali koʻchatni ekish tavsiya etiladi. Yosh koʻchatlar yaxshi sharoitda ekilganining 3-4-yili meva berishni boshlaydi.

XULOSA

Yuqoridagi maʼlumotlar asosida shuni aytishimiz mumkinki, zaytun daraxtini botanik belgilaridan tashqari

morfologik xususiyatlarini ham bilish juda muhimdir. Bu jihat asosiy zaytun navlarini saqlab qolish, shuningdek, genetik xilma-xillikni yo'qotmaslik, kichik genotiplarni saqlash uchun asosiy va ajralmas qismi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Kumar, S.; Kahlon, T. & Chaudhary, S. (2011). A rapid screening for adulterants in olive oil using DNA barcodes, Food Chemistry Vol.127, pp. 1335–1341, ISSN 0308-8146
2. Loumou, A. & Giourga, C. (2003). Olive groves: –The life and identity of the Mediterranean. Agriculture and Human Values Vol. 20, pp. 87–95, eISSN 1572-8366.
3. Botirov, A. E., & Xalmirzayeva, L. B. (2022). UNABI (ZIZIPHUS MILL): DEVELOPMENT, RECENTLY AND NOWADAYS. Academic research in educational sciences, (Conference), 194-198.
4. Бойжонов, У. Ўрмон Мирзохидов, Гулрабо Рустамова, & Алишер Ботиров (2022). САМАРҚАНД ИЛМИЙ ТАЖРИБА СТАНЦИЯСИ КОЛЛЕКЦИЯ МАЙДОНЛАРИДАГИ ИСТИҚБОЛЛИ ЎРИК НАВЛАРИДА ФЕНОФАЗАЛАРНИ ЎТИШ МУДДАТЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3, 287-292.

